

PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYAVA METODIKA

BOLALAR VA O'SMIRLARDA JINOYATCHILIK XULQINING SHAKLLANISHIDA OILAVIY TARBIYANING HAL QILUVCHI AHAMIYATI

Kurbonova Dिल्фуза Samiyevna, Buxoro Psixologiya va Xorijiy tillar instituti talabasi

[Kurbanovadilya80@gmail.com](mailto:kurbanovadilya80@gmail.com)

Annotatsiya: Mazkur ishda bolalar va o'smirlar jinoiy xulq-atvorining shakllanishida oilaviy tarbiyaning o'rni va ahamiyati tahlil etilgan. Oilaviy tarbiya, yoshlarning hayotdagi o'rni va qarashlari, xulq-atvori va jamiyatga nisbatan munosabati shakllanishida asosiy faktor bo'lib xizmat qiladi. Ota-onalar va oilaning boshqa a'zolari tomonidan ko'rsatiladigan tarbiya, ijtimoiy qoidalar va me'yorlarga rioya qilishga, shuningdek, jinoiy xatti-harakatlardan chetlashishga yordam beradi. Ishda oilaning o'smirlar hayotidagi ahamiyati, jinoiy xulqning oldini olishdagi o'rni va oilaviy tarbiya bilan bog'liq amaliy tavsiyalar ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Bolalar, o'smirlar, jinoiy xulq, oilaviy tarbiya, ijtimoiy normalar, jinoiyat, xulq-atvor, tarbiya, jamiyat, oila.

THE CRUCIAL ROLE OF FAMILY UPBRINGING IN THE FORMATION OF CRIMINAL BEHAVIOR AMONG CHILDREN AND ADOLESCENTS

Kurbonova Dिल्фуза Samiyevna, Student at Bukhara Institute of Psychology and Foreign Languages

kurbanovadilya80@gmail.com

Annotation: This paper analyzes the role and importance of family upbringing in the formation of criminal behavior among children and adolescents. Family upbringing serves as a key factor in shaping young people's perspectives, behaviors, and their attitudes towards society. The guidance provided by parents and other family members helps children adhere to social norms and regulations, as well as avoid engaging in criminal activities. The paper discusses the significance of the family in adolescents' lives, its role in preventing criminal behavior, and provides practical recommendations related to family education.

Keywords: Children, adolescents, criminal behavior, family upbringing, social norms, crime, behavior, education, society, family.

КЛЮЧЕВАЯ РОЛЬ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ ПРЕСТУПНОГО ПОВЕДЕНИЯ У ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ

Курбонова Дिल्фуза Самиевна, Студентка Бухарского института психологии и иностранных языков:

kurbanovadilya80@gmail.com

Аннотация: В данной работе анализируется роль и значение семейного воспитания в формировании преступного поведения среди детей и подростков. Семейное воспитание является ключевым фактором в формировании взглядов, поведения и отношения молодежи к обществу. Воспитание, предоставляемое родителями и другими членами семьи, помогает детям соблюдать социальные нормы и правила, а также избегать вовлечения в преступную деятельность. В работе рассматривается значение семьи в жизни подростков, её роль в предотвращении преступного поведения, а также даются практические рекомендации по семейному воспитанию.

Ключевые слова: Дети, подростки, преступное поведение, семейное воспитание, социальные нормы, преступность, поведение, воспитание, общество, семья.

Sog'lom xulqli bolalar va o'smirlarda har taraflama salbiy ta'sir etish muhitining mavjud bo'lmasligi ularda g'ayriqonuniy xulq-atvorning kelib chiqishining oldini oladi.

3. Jinoiyatchi bolalar va o'smirlarning sog'lom xulqli bolalar va o'smirlarga qaraganda tez-

tez nizoli vaziyatlarga tushib qolish holati. Bunda jinoyatchi o'smir nizoli vaziyatlar muhitiga tez-tez tushib qoladi. Buning sababi birinchidan, u hayot kechirayotgan va faoliyat yuritayotgan ijtimoiy muhitning nosog'lomligiga bog'liq bo'lsa, ikkinchidan jinoyatchi bolalar va o'smirlar xulq-atvoridagi psixopatologik o'zgarishlar va ularning yosh davri xususiyatlari nizoli vaziyatlarning ko'proq yuzaga kelishiga sabab bo'ladi.

Sog'lom xulqli bolalar va o'smirlarda esa ular yashayotgan va faoliyat yuritayotgan ijtimoiy muhitning sog'lomligi nizoli vaziyatlarning oldini oladi va shuning uchun ular nizoli vaziyatlarga kam duch keladilar.

4. Jinoyatchilik xulqiga ega bo'lgan bolalar va o'smirlar tomonidan amalga oshirilayotgan noqonuniy xatti-harakatlarga katta yoshdagi kishilar va ota-onalarning e'tiborsizligi holati. Bunda o'z noqonuniy harakatlarining javobsiz qolishligini, kattalar tomonidan ma'qullanishligini his etgan o'smir nizoli vaziyatlarga barham berishda noqonuniy yo'lni tanlaydi. Chunki u ota-onasidan, atrofdagilardan jazo olmasligini biladi. Bu esa o'smirlarga yangi-yangi noqonuniy harakatlarni bajarishga imkoniyat eshigini ochib beradi.

Sog'lom xulqli bolalar va o'smirlar esa o'zlarining jazolanishlarini bilishligi tufayli noqonuniy harakatlarni bajarishdan o'zlarini tiyadi. Chunki, ular muhitida noqonuniy harakatlarni qoralash psixologiyasi mavjud bo'ladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, nosog'lom muhitga tushib qolgan o'smir asta-sekin ushbu muhitning tartib va qoidalariga bo'ysina boshlaydi. Oqibatda o'smirda ushbu mikromuhitga xos bo'lgan salbiy xislatlar paydo bo'ladi. Bu bolalar va o'smirlarda xulq og'ishining kelib chiqishida ijtimoiy muhit shart-sharoitlarining o'rni, ta'siri katta ekanligini ko'rsatadi.

Kuzatishlarimizga qaraganda, shaxs tipi, uning ma'naviy-axloqiy jihatdan barkamolligi ijtimoiy turmushda vujudga kelgan turli xil nizoli vaziyatlardan chiqib ketishiga yordam beradi. Ma'naviy-axloqiy jihatdan sust rivojlanganlik va shaxs tipidagi o'ziga xos xususiyatlar (o'zgaruvchan xarakterlilik, qo'zg'aluvchanlik, beqarorlik, hissiyotga beriluvchanlik, tobelik, jur'atsizlik va boshqalar) esa bolalar va o'smirlarda nizoli vaziyatlarda xulq og'ishining kelib chiqishiga sabab bo'ladi.

Tadqiqotimiz natijalariga ko'ra, ota-onalar oilada farzandlari bilan turlicha muomala va munosabatda bo'lishliklari ma'lum bo'ldi. Buni jinoyatchilik xulqiga ega bo'lgan bolalar va o'smirlarning o'z ota-onalari xulq-atvorlari to'g'risida bergan ma'lumotlari ham ko'rsatib turibdi. Bunga ko'ra, jinoyatchilik xulqiga ega bo'lgan bolalar va o'smirlar tarbiya ko'rgan oilalarda ota-onalar ko'pincha farzandlariga "erkinlik berish" asosida muomala munosabatda bo'lishganliklari kuzatildi. (20,32 %)

Nazarimizda oilada bolalarga haddan ortiq erkinlik berish ularni o'z bilganicha ish tutishga, qilayotgan ishining to'g'ri yoki noto'g'riligini anglab yetmaslikka olib keladi. Ota-ona nazoratidan, so'rab tergashidan chetda qolgan o'smir o'zini erkin bilib ko'ngli tusagan ishga qo'l uradi. Bunday xatti-harakatlar ba'zan noqonuniy bo'lishi ham mumkin.

Ota-onalarning farzandlari hayoti va faoliyati bilan qiziqmasliklari, ularni nazoratsiz qoldirishlari ko'pincha o'smirni g'ayriqonuniy xulq-atvorga ega bo'lgan bolalar va o'smirlar safiga qo'shib ketishga olib keladi. Shuning uchun ota-onalar farzandlarining ayniqsa, o'smirlik yoshi davridagi faoliyatlarini, bo'sh vaqtlarida nimalar bilan shug'ullanayotganliklarini doimiy ravishda nazorat qilib borishlari maqsadga muvofiqdir. Qolaversa, o'smirlik yoshi davridagi psixofiziologik o'zgarishlar va o'tish davri xususiyatlari bu yosh ota-onalar va katta yoshdagi kishilarning o'ziga xos alohida e'tiborini talab qiladi. Oilada ota-onalarning bu yoshdagi o'smirlarga nisbatan bo'ladigan e'tiborsizliklari, tarbiya shunday berilishi kerak deb qarashlari bolalar va o'smirlarda xulq og'ishinin kelib chiqishiga imkoniyat yaratadi.

Oilada ota-onalarning farzandlariga "mustaqil faoliyat yuritish" asosidagi munosabati ham ularda xulq og'ishining kelib chiqishiga sabab bo'lganligi kuzatiladi. (17,42 %)

Yuqorida ta'kidlanganidek, bolani o'z holicha tashlab qo'yishlik, ular faoliyatini nazorat qilmaslik holatlari bolalar va o'smirlarda xulq og'ishining kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Buni bolalar va o'smirlar jinoyatchiligini ijtimoiy-psixologik o'rganish bo'yicha o'tkazilgan ijtimoiy-psixologik so'rovnoma natijalari ham ko'rsatib turibdi. Bunga ko'ra, bolalar va o'smirlar o'rtasida jinoyatchilik xulqining kelib chiqishiga sabab bo'luvchi oilaviy omillar orasida "ota-onalarning oilada farzandlar faoliyatini nazorat qilmasliklari" holati bolalar va o'smirlar o'rtasida jinoyatchilik xulqining kelib chiqishiga sabab bo'luvchi asosiy omillar sifatida kuzatiladi. (24,30 %)

Shuningdek oiladagi avtoritar, haddan ortiq qattiqqo‘llik asosidagi munosabat ham bolalar va o‘smirlarda xulq og‘ishining kelib chiqishiga sabab bo‘lishi mumkin.(13,26 %)

Yuqoridagilardan kelib chiqib ta’kidlash mumkinki, oilada bolalarga pozitiv, direktiv, avtoritar munosabatlarni me’yorida namoyon qilish va bunda bolalar va o‘smirlarning yosh va o‘tish davri xususiyatlarini hisobga olish ular xulqida ijobiy fazilatlarining shakllanishiga olib keladi. Aksincha holatlarda esa bolalar va o‘smirlar xulqida o‘ziga xos o‘zgarishlar kelib chiqadi.

Oilada ota-onalarning bolalarga nisbatan bo‘lgan muomala munosabatlari ko‘rinishlarining korrelyatsion tahliliga ko‘ra, ”erkinlik berish asosidagi munosabat”ning o‘rtacha umumiy qiymati 1.58 ga teng bo‘lgan bo‘lsa, standart og‘ish 0.19 ni tashkil qildi. “qahr-g‘azab asosidagi munosabat”da o‘rtacha qiymat 1.68, standart og‘ish 0.20 ni tashkil qiladi. ”Tarbiyada izchillikning yo‘qligi” munosabat ko‘rinishida esa o‘rtacha qiymat 1.48, standart og‘ish 0.18 ni ko‘rsatdi.

Ushbudan ko‘rinadiki, o‘rtacha qiymat va standart og‘ish darajalari ota-ona munosabatlarining qahr-g‘azab asosidagi munosabati ko‘rinishida boshqalariga qaraganda biroz yuqoridir. Bu shundan dalolat beradiki, ota-ona munosabatlarining “qahr-g‘azab asosidagi munosabat”i korrelyatsion tahlilga ko‘ra ham delinkvent xulqning kelib chiqishiga sabab bo‘luvchi asosiy omil ekanligi namoyon bo‘ladi.

Mikromuhit hisoblangan oila muhiti ham bolalar va o‘smirlarda jinoyatchilik xulqining kelib chiqishiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Shu boisdan biz quyida voyaga yetmaganlarda jinoyatchilik xulqining kelib chiqishida oila muhitining o‘rni masalasiga kengroq to‘xtalib o‘tamiz.

Insondagi ushbu xislatlar oilada, oila muhitida shakllanadi. Shuning uchun ham oilaning muhim vazifalaridan biri farzandlarni har tomonlama barkamol inson qilib tarbiyalash bo‘lib hisoblanadi. Xo‘sh bugungi o‘zbek oilasida ana shu muhim vazifa qanday uddalanayapti? Quyida ana shu masalalar to‘g‘risida batafsil tuxtalib o‘tamiz.

Ma’lumki, oilaviy tarbiya bola hayotida muhim o‘rin tutadi. Oilaning bolalarga tarbiyaviy ta’sir doirasi ijtimoiy ta’sir doirasi singari o‘ta kengdir. Oila bolalarni Vatanga muhabbat, ota-ona va atrofdagilarga sadoqat, mehnat va xalq boyliklariga ongli munosabat, nuqsonlarga muhosasizlik, yuksak axloqiy va ma’naviy sifatlarni shakllantirishda, turmushga, ijtimoiy faoliyatga nisbatan psixologik va amaliy jihatdan tayyorlashda kata imkoniyatlarga egadir. Biroq, keyingi yillarda oilada farzandlarimizni tarbiyalashda, ularni kamol toptirishda bir qator muammolar, nuqsonlarga duch kelinmoqda. Tabiiyki ushbu muammolar bolalar va o‘smirlar xulq-atvoriga, shaxs sifatida shakllanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Tadqiqotimiz natijalarining ko‘rsatishicha, bolalar va o‘smirlar o‘rtasida jinoyatchilik xulqining kelib chiqishida “oilada farzandlar tarbiyasiga e’tiborning susayishi va ular faoliyatini nazorat qilmaslik” (24,30 %) asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. **M. M. Khamidov.** *O‘smirlarning jinoiy xulq-atvori: Sabablari va oldini olish yo‘llari.* – Toshkent: Fan va texnologiya, 2014.
2. **N. R. Xaydarov.** *Ijtimoiy psixologiya va oilaviy tarbiya.* – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi, 2015.
3. **J.M. Belyayev, O.A. Novikov.** *Psixologiya i pedagogika.* – Moskva: Izd-vo «Vysshaya shkola», 2006.
4. **L.I. Bozhovich.** *Psixologiya i formirovanie otnosheniya k obshchestvu.* – Moskva: Izd-vo "Pedagogika", 1985.
5. **A. E. Dyachenko.** *Pedagogika i semeynoye vospitaniye.* – Sankt-Peterburg: Izd-vo "RSPU", 2009.
6. **I. L. Kolbasa.** *Psixologiya semeynogo vospitaniya.* – Moskva: Izd-vo "Pedagogika", 2007.
7. **B. F. Lomov.** *Psixologiya sotsial'nogo vospitaniya.* – Moskva: Izd-vo "Yuridicheskaya literatura", 2011.
8. **G. M. Andreeva.** *Psixologiya sotsial'nogo razvitiya.* – Moskva: Izd-vo "RAGS", 2004.
9. **D. G. Jessor.** *Problem behavior and psychosocial development: A longitudinal study of youth.* – New York: Academic Press, 1992.